

ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ ТА ЇЇ ПІДЗВІТНІСТЬ СУСПІЛЬСТВУ ЯК ВАЖЛИВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

THE OPENNESS OF THE JUDICIAL BRANCH OF GOVERNMENT AND ITS ACCOUNTABILITY TO SOCIETY AS IMPORTANT GUARANTEES OF ENSURING THE RULE OF LAW

Руденко М.В., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри конституційного права
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Овчаренко О.М., д.ю.н., доцент, адвокат,
член Науково-консультативної ради при Верховному Суді,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню різноманітних аспектів принципу відкритості судової гілки влади, який є важливою складовою фундаментальної цінності верховенства права.

Відкритість судової гілки влади забезпечується такими засобами, як проведення відкритих публічних слухань справи, допуску журналістів до залів судових засідань, встановлення інструментів комунікації судів із ЗМІ, всебічним висвітленням результатів діяльності судів на офіційному веб-порталі судової влади, публікацією рішень судів. Прозорість та справедливість судочинства є невід'ємним складником сталого функціонування демократії та запорукою довіри інвесторів до вкладання коштів в економіку країни.

Зроблено висновок, що громадський контроль за функціонуванням судової гілки влади є одним із основних механізмів забезпечення підзвітності суду суспільству. В Україні як в країні з демократією, що розвивається, увага громадськості до діяльності судів є набагато більшою, ніж в розвинених Європейських державах зі сталими традиціями демократії. Деякі форми громадського контролю, зокрема, діяльність Громадської ради доброчесності при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, є унікальною для Європи, що зумовлено національними особливостями розвитку нашої країни. Значущість залучення інститутів громадянського суспільства в процедури добори й оцінювання суддів, в процес моніторингу відправлення правосуддя та застосування антикорупційних стандартів в судовій системі полягає у тому, що зусилля окремих громадських активістів, діяльність громадських організацій допомагає виявити випадки порушень і зловживань з боку суддів, винесення ними явно несправедливих та необґрунтованих рішень, прояви порушення суддями Кодексу суддівської етики та іншого галузевого законодавства. І хоча самі громадські організації та їх представники не наділені законом повноваженнями із притягнення суддів до юридичної відповідальності, але публічне висвітлення відповідних кейсів та спрямування запитів від громадських організацій до органів суддівського самоврядування та органів правопорядку сприяє ініціації відповідних процедур й очищенню суддівського корпусу від його недоброчесних представників. Роль громадських організацій у сфері правосуддя в сучасних українських реаліях полягає в сприянні роботі Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Вищій раді правосуддя з формування висококваліфікованого та доброчесного корпусу суддів та викорінення випадків посадових зловживань.

Ключові слова: судова влада, довіра до суду, відкритість судової влади, незалежність судової влади, комунікація судової влади, підзвітність судової влади громадянському суспільству, громадський контроль.

The article focuses on various aspects of the principle of openness of the judiciary, which is an important component of the fundamental value of the rule of law.

The openness of the judiciary is ensured by such means as holding open public hearings, allowing journalists to enter courtrooms, establishing tools for communication between courts and the media, comprehensive coverage of the results of court activities on the official web portal of the judiciary, and publication of court decisions. Transparency and fairness of judicial proceedings are an integral part of the sustainable functioning of democracy and a guarantee of investors' confidence in investing in the country's economy.

It is concluded that public control over the functioning of the judiciary is one of the main mechanisms for ensuring the accountability of the court to society. In Ukraine, as a developing democracy, public attention to the activities of the courts is much greater than in developed European countries with established democratic traditions. Some forms of public control, in particular, the activities of the Public Integrity Council under the High Qualification Commission of Judges of Ukraine, are unique to Europe, due to the national peculiarities of our country's development. The importance of involving civil society institutions in the selection and evaluation of judges, in the process of monitoring the administration of justice and the application of anti-corruption standards in the judiciary is that the efforts of individual civic activists and NGOs help to identify cases of violations and abuses by judges, their manifestly unfair and unjustified decisions, and violations of the Code of Judicial Ethics and other sectoral legislation by judges. Although civil society organizations and their representatives are not legally empowered to bring judges to legal responsibility, public coverage of relevant cases and sending inquiries from civil society organizations to judicial self-government bodies and law enforcement agencies helps to initiate relevant procedures and purify the judiciary from its dishonest representatives. The role of civil society organizations in the field of justice in the current Ukrainian realities is to facilitate the work of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine and the High Council of Justice in forming a highly qualified and virtuous corps of judges and eradicating cases of abuse of office.

Key words: judiciary, trust in the judiciary, openness of the judiciary, independence of the judiciary, communication of the judiciary, accountability of the judiciary to civil society.

Виклад результатів дослідження. Актуальність теми. Проблематика забезпечення відкритості судової влади та її підзвітності суспільству набуває особливої актуальності в перехідних суспільствах, в суспільствах, де демократія отримує свій розвиток і поступове становлення.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є конституційним принципом судочинства (пп. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України) [17]. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відкритою має бути інформація про суд, про судові

засідання, про інші аспекти судового провадження, а розгляд справ у закритому режимі має бути радше виключенням, аніж правилом [34]. Гласність судового провадження забезпечується застосуванням сучасних технологій, таких як, електронне діловодство, відеоконференція, технічні засоби фіксації судового провадження тощо. У пп. 4.2.2. Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки серед пріоритетних напрямів розвитку судової системи відзначено регламентацію механізмів моніторингу оцінки та контролю орга-

нізації діяльності судів (без втручання у сферу управління правосуддям), таких, як система внутрішнього аудиту та/або антикорупційного контролю [40].

Мета дослідження. Зважаючи на актуальність обраної теми, можемо визначити мету нашого дослідження як висвітлення різноманітних аспектів принципу відкритості судової гілки влади, який є важливою складовою фундаментальної цінності верховенства права.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 визначив верховенство права як «нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, у тому числі, в контексті основоположних таких його складових, як принцип законності, принцип поділу влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» [37]. На наше глибоке переконавання, не може бути реального наповнення принципу верховенства права без відкритості й гласності судочинства, яке є реальним, а не формальним.

Зміст дослідження

Науковий доробок з теми дослідження. Проблематика відкритості судової влади, підвищення рівня її прозорості та створення дієвих інструментів комунікації із суспільством є предметом дослідження багатьох українських науковців. Зокрема, можна відзначити праці В.В. Городовенка [9], О.З. Хотинської-Нор [42], С.В. Прилуцького [29], О.О. Овсяннікової [22; 23], Л.М. Ніколенко [21], Н.М. Сташків [39] та багатьох інших.

На думку О.З. Хотинської-Нор, «основою прозорості судової системи виступає інформаційна складова. Тому прозорість як феномен характеризує з одного боку вплив інформації на механізми соціальної організації, стан поінформованості (наявність повного, достатнього та достовірного знання) про різні аспекти функціонування судової системи, її інститутів, а з іншого – право громадян на доступ до інформації» [42, с. 179]. Л.М. Ніколенко зауважує, що «на підставі принципу прозорості, а саме його елементів гласності та відкритості, суспільство може здійснювати контроль за роботою судових органів» [21, с. 28].

С.В. Прилуцький дуже влучно характеризує взаємовідносини суду і громадянського суспільства, підкреслюючи, що «незалежна судова влада – це прояв громадянського суспільства, де суд виступає не складовою системи державного апарату та управління, а є незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством та державою» [30, с. 241].

І.О. Верба констатує, що «вітчизняне законодавство регламентує різні способи для гарантування доступу до інформації про функціонування судів: присутність громадськості, представників організацій, громадських об'єднань, органів публічної влади у відкритому судовому засіданні; оприлюднення інформації про діяльність судів в мас-медіа; розміщення інформації про діяльність судів у мережі Інтернет, у приміщеннях, де вони знаходяться; ознайомлення користувачів інформацією з інформацією про діяльність судів, що знаходиться в архівних фондах; надання користувачам інформації про діяльність судів за їх запитом тощо» [2, с. 58].

Вивчення наукової юридичної літератури з означеної проблематики свідчить, що відкритість і прозорість судової гілки влади розглядається як один із найважливіших її принципів, який є фундаментальним для побудови громадянського суспільства і демократичної держави. Обов'язок держави – вжити всіх належних заходів, спрямованих на підтримання належного рівня відкритості суду.

Довіра до суду як гарантія підзвітності судової влади суспільству. Відповідно до принципу «функціональної легітимності» судової влади, запровадженому

у 2015 р. Консультативною радою європейських суддів (далі – КРЕС), «конституційна легітимність судової влади підтверджується довірою громадськості й повагою до судів. Довіру й повагу потрібно постійно завойовувати і зберігати за допомогою відмінної роботи судів на основі найвищих стандартів» (п. 5) [6].

З позиції КРЕС, способами підвищення довіри до судів є наступні: відкриті судові слухання, на які допускається громадськість; доступ до судових рішень; обґрунтованість і вмотивованість судових рішень; можливість оскаржити судові рішення в апеляційній та касаційній інстанціях; ефективне виконання судових рішень, звітність суддів про свою поведінку, що включає як їх дисциплінарну відповідальність, так регулярне оцінювання їх діяльності; підтримання судовою владою діалогу з громадськістю. Так, концепції «каральної підзвітності» КРЕС, якщо суддя причетний до неправомірних дій досить серйозного характеру, він повинен бути притягнутим до суворой відповідальності, наприклад, шляхом застосування дисциплінарних процедур і, де це доцільно, кримінального права (пп. 27–32, п. 9 резюме Висновку КРЕС № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії») [6].

Можемо констатувати, що всі зазначені заходи впроваджуються в сучасній судовій системі в результаті численних етапів судової реформи. Можна лише констатувати більшу або меншу ефективність відповідних інструментів, що зумовлюється сукупністю внутрішніх та зовнішніх чинників. Дієвість впровадження всіх цих заходів прямо впливає на зміцнення авторитету суду в суспільстві.

У рішенні Європейського суду з прав людини по справі «Морріс проти Франції» від 23 квітня 2015 р. вироблені такі фундаментальні правові позиції щодо довіри суспільства до суду: «Як гарант правосуддя, основоположної цінності в державі, яка керується законом, судова влада повинна користуватися довірою суспільства для успішного виконання своїх обов'язків. Тому може виникнути необхідність захистити таку довіру від нападів, які завдають серйозної шкоди і які по суті є необґрунтованими, особливо зважаючи на той факт, що на суддях, які піддаються критиці, лежить обов'язок проявляти обачність, яка заважає їм відповісти».

Вираз «авторитет судової влади» включає в себе, зокрема, поняття того, що суди є, і здебільшого сприймаються суспільством як належний майданчик для вирішення правових спорів та встановлення винуватості чи невинуватості особи у кримінальному обвинуваченні, а також ідею, що суспільство в цілому поважає суди і впевнене в їх можливості виконувати зазначені функції (пункти 128, 129) [20].

Проблема довіри громадян до суду традиційно є однією з найбільш важливих для України. Більше тридцяти років інституційних реформ, що проводилися за часів незалежності нашої країни, так і не призвели до забезпечення сталої довіри до судової гілки влади ані з боку внутрішнього споживача, ані з боку іноземних партнерів, що негативно чиним відображається на інвестиційному кліматі.

Відповідно до висновків одного з останніх соціологічних досліджень більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють їм 64%), політичним партіям (63%), судам (судовій системі загалом) (59%), Верховній Раді України (51%). Зовсім не довіряють судам 19,7% опитаних, скоріше не довіряють – 39,2% [24]¹. Варто відзначити, що в умовах воєнного стану в Україні, який триває з 24 лютого 2022 р., рівень довіри до судів демонструє дуже повільну тенденцію до поступового зростання. Так, згідно даних опитування у липні-серпні 2021 року рівень довіри становив 15,5%.

¹ 15 березня опубліковані результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 22 лютого по 1 березня 2023 року. Було опитано 2020 респондентів віком від 18 років.

У серпні 2022 року – 18,2%. А за даними опитування за лютий–березень 2023 року становить 24,8% [36].

За даними експертів, «в 17 країнах ЄС понад 50% опитаних респондентів схильні вважати суддів незалежними (найвищий результат у Фінляндії – майже 90%) і лише в трьох країнах – менше 30% громадян поділяють таку думку. Аналогічно правосуддя країн-членів ЄС оцінюється представниками бізнесу: в 16 державах понад 50% опитаних впевнені в захищеності своїх інвестицій судами і лише в Польщі менше 30% інвесторів схильні вважати, що їхні інвестиції захищені законодавством та судовою системою» [38].

Це підтверджують і висновки вітчизняних науковців. В.В. Городовенко констатує «наявність ознак кризи у взаємовідносинах між законодавчою та судовою гілками влади, що підриває довіру суспільства до останньої, суперечить конституційним принципам поділу влади, верховенства права, нівелює право на судовий захист, ослаблюючи конституційний порядок загалом» [8, с. 91].

Таким чином, Україні, яка є кандидаткою на членство в ЄС, слід підвищувати рівень довіри суспільства до суду. Це завдання набудатиме особливих відтінків в процесі післявоєнної відбудови нашої країни, невід’ємним складником якого має бути зміцнення інституційної незалежності судової гілки влади. Особливо актуальними напрямками для судової системи України має стати викорінення корупції та забезпечення єдності судової практики, що надаватиме громадянам впевненість в можливості отримання справедливості в суді. З цього приводу Європейський суд з прав людини в рішенні «Брумареску проти Румунії» зауважив, що «принцип правової визначеності є одним із фундаментальних аспектів верховенства права. Для того, щоб судові рішення відповідали вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод необхідно, щоб судові рішення були розумно передбачуваними» [1]. В Указі Президента України від 30 червня 2023 р. у № 359/2023 «Про введення в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» наголошується на тому, що успішне проведення судової реформи є однією із семи базових вимог Європейського Союзу для подальшого просування за напрямками європейської та євроатлантичної інтеграції України [31].

Форми комунікації суспільства і суду. В проекті Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади, затвердженої рішенням Ради суддів України від 4 травня 2023 р. № 18 комунікація судової гілки влади визначається як «процес обміну інформацією між судовою владою та основними стейкхолдерами з метою забезпечення відкритості, прозорості та доступності інформації про діяльність судової гілки влади, підвищенні рівня довіри до судової гілки влади та розуміння сутності та принципів роботи судових органів, сприйняття та розуміння певних питань, ухвалених рішень або ситуації» [35].

Згідно Розділу II вказаного проекту до організаційно-структурних аспектів комунікації належать: (а) функціонування інституту судді-речника суду; (б) робота прес-центру / прес-служби суду; (в) обмін інформацією між судами; (г) застосування офіційно затвердженої комунікаційної концепції суду; (д) робота єдиного веб-порталу судової гілки влади, який є виконувачем численних завдань. Важливу роль в координації зусиль органів судової влади в сфері ефективної комунікації з суспільством відіграє Комунікаційний комітет Ради суддів України, роль якого – узгодження загальної політики відкритості суду для суспільства. Можна констатувати, що більшість із наведених інститутів доволі успішно апробовані на практиці, й довели свою дієвість, як-от суддя-речника та прес-служби судів. Коли на початку 2010-х років ці інститути вперше почали впроваджуватися в судовій системі, рівень комунікації

судів із суспільством знаходився на критично низькому рівні. За час свого становлення прес-служби судів не лише внесли значний внесок в інформування громадян про здобутки і результати діяльності судів, а й зуміли вибудувати дієву співпрацю із ЗМІ.

В науковій літературі ефективність комунікацій визначається через «підвищення обізнаності щодо певної теми, підвищенні довіри до явища, формуванні певного іміджу (образу) в очах аудиторії, діях або утриманні від дій з боку отримувача інформації» [19, с. 34]. Відповідно до п. 5 ст. 15 проекту Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади з метою забезпечення довіри до судової системи та підвищення рівня прозорості, органи судової влади активно використовують сучасні інформаційні технології, зокрема соціальні медіа, для спілкування з громадськістю та ЗМІ [35]. На практиці більшість вищих судових інстанцій та судів апеляційного рівня досить вдало застосовує вказані інструменти, тоді як суди першої інстанції є менш активними в цьому напрямку.

Вдалими прикладами роботи комунікаційних каналів, на нашу думку, є діяльність Верховного Суду та Вишого антикорупційного суду. Обидва суди мають власні веб-сайти, які наповнені корисною інформацією для громадян та змістовними аналітичними матеріалами, що своєчасно оновлюються. Окрім того, Верховний Суд веде власну офіційну сторінку на Фейсбуці, де публікує новини, прес-анонси, огляди судової практики і прецедентів Європейського суду з прав людини, витяги із правових позицій касаційних судів та іншу корисну інформацію. Вищий антикорупційний суд також відрізняється високим рівнем відкритості своєї діяльності, тому велику частку судових процесів цього суду можна спостерігати в режимі реального часу через трансляцію на ю-туб каналі ВАКСу, а також переглядати відповідні записи. Безумовно, правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні у лютому 2022 р., уніс певні корективи в частині зменшення обсягу інформації, яка оприлюднюється на офіційних веб-каналах судової влади, що обумовлено безпековими обмеженнями.

Важливою формою комунікації суду і суспільства є взаємодія судів з учасниками судового провадження, яка має відбуватися ефективно і оперативно. Приміром, за даними Сьомого апеляційного адміністративного суду, «отримати відповідь на важливі питання можна не лише традиційно (офіційним листом чи у телефонному режимі), а й за допомогою засобів онлайн-зв’язку (Skype-дзвінок, онлайн-чат на офіційному веб-сайті, а також мобільні додатки Viber, WhatsApp та Telegram)» [27]. На нашу думку, цей напрям судової комунікації повинен якомога активніше розвиватися за допомогою таких офіційних технологічних систем, як Електронний суд і Дія. Безумовно, цьому також сприяють завершення впровадження системи ЄСІТС.

Дослідження довоєнного періоду свідчать, що існування прес-служб судів апеляційної та першої інстанції має більше організаційних складнощів, аніж у вищих судах. Це обумовлено низкою причин, серед яких – покладення обов’язків прес-секретаря суду на помічників голів судів та їх заступників, для яких це – додаткове навантаження, що належним чином не оплачується, та на який не виділяється додаткового робочого часу; брак знань у суддів та їх помічників щодо того, як правильно вести інформаційну політику суду в публічному просторі; відсутність у штаті апарату суду посади прес-секретаря; брак розуміння у суддів та голів судів необхідності комунікувати із суспільством; відсутність на локальному рівні затверджених положень про прес-службу судів та інших необхідних нормативних актів; проблеми технічного і технологічного характеру, які зумовлені браком умінь і навичок у суддів та співробітників апаратів судів з опрацювання інформації та її належного подання у форматах, які краще сприймаються широкою аудиторією; інші організаційні пере-

шкоди [28, с. 18–20]. Безумовно, до наведених проблем у 2022–2023 рр. додалися безпекові виклики, зумовлені повномасштабною агресією росії проти України, брак кадрів і фінансування та необхідність відмови від певних аспектів публічності задля забезпечення безпеки учасників судового провадження і співробітників судів. Післявоєнне відновлення України вимагатиме поступового, але системного вирішення вказаного спектру проблем.

Можна констатувати, що в цілому забезпечення відкритості судової системи в Україні знаходиться на дуже високому рівні, що зумовлено значною поширеністю процесів діджиталізації документообігу в органах державної влади. За даними європейського дослідження EU Justice Scoreboard 2022 р. щодо рівня діджиталізації системи правосуддя в цій сфері українське правосуддя набрало майже 140 балів із максимальних 176, що в цілому є дуже хорошим результатом [38]. Однак, в процесі післявоєнної відбудови для України буде актуальним розвиток та удосконалення всіх електронних інструментів судівництва, а також підвищення рівня їх захищеності від потенційного доступу ворожих агентів.

Свобода слова судді: виклики та професійні обмеження. У п. 4 рекомендацій Висновку Консультативної ради європейських суддів від 2 грудня 2022 року № 25 (2022) «Щодо свободи самовираження суддів», здійснюючи свою свободу вираження поглядів, судді повинні пам'ятати про свою конкретну відповідальність і обов'язки в суспільстві та проявляти стриманість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин, коли, в очак розумного спостерігача, їхня заява може поставити під загрозу їхню незалежність або неупередженість, відповідність посаді, або поставити під загрозу авторитет судової влади. Зокрема, вони повинні утримуватися від коментарів по суті справ, які вони розглядають. Судді також повинні зберігати конфіденційність процесу [3].

Цю тезу щодо необхідності балансування принципів судочинства продовжує європейський суд з прав людини, який наголосує на тому, що «свобода вираження поглядів, гарантована статтею 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, включає свободу отримувати та передавати інформацію. Таким чином, пункт 2 статті 6 не може перешкоджати владі інформувати громадськість про кримінальні розслідування, що тривають, але вона вимагає, щоб вони робили це з усією розсудливістю та обачністю, необхідною для дотримання презумпції невинуватості (див. *Allenet de Ribemont*, цитоване вище, § 38)» [26]. Загальновідомо, що коментарі щодо винності особи у вчиненні злочину до винесення рішення суду по кримінальному провадженню суперечать конституційному принципу презумпції невинуватості.

Як справедливо підкреслює голова Вищої ради правосуддя Г. Усик, «довіра до судової влади формується з дій і рішень конкретних суддів: наскільки виваженими, обґрунтованими і справедливими будуть судові рішення, такою буде і реакція громадян. Коли люди побачать, що судові процеси відкриті, що в суді є рівність і змагальність сторін, тоді з'явиться довіра до суду» [7].

Н. Сташків, проаналізувавши низку рішень Європейського суду з прав людини щодо свободи вираження поглядів суддями, відзначила, що відповідно до виробленого цим Судом підходу, «судді, при здійсненні своїх офіційних повноважень, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни, але тільки за умови достатнього обґрунтування та відсутності образ, адже критика дає можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і якщо така критика конструктивна, то це може бути навіть на користь судової влади» [39, с. 50]. Недаремно у Преамбулі до Кодексу суддівської етики підкреслюється, що «з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані

демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в поза-судовій поведінці» [16].

Примітно, що відповідно до ст. 12 цього Кодексу суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи. Будь-яка інша публічна діяльність судді не повинна суперечити стандартам етики та не може завдавати шкоду інтересам правосуддя.

Як вірно підкреслює О.З. Хотинська-Нор, «виражаючи свою думку, суддя повинен дотримуватися етичних стандартів і не ставити під загрозу базові для правової держави цінності, серед яких – авторитет судової влади. Жодне його слово не має піддавати сумніву незалежність і неупередженість судді. Тож, реалізуючи своє право на свободу висловлювань, суддя повинен керуватися «етичною» триадою – стриманість, обачність, нейтральність» [41, с. 288].

У п. 42 Висновку КРЕС від 2 грудня 2022 року № 25 (2022) «Щодо свободи самовираження суддів» зазначено, що «індивідуально судді повинні утримуватися від використання засобів масової інформації щодо власних справ, навіть якщо їх спровокувати. Якщо засоби масової інформації або зацікавлені представники громадськості критикують рішення, суддя повинен уникати відповідей на таку критику, пишучи пресі або відповідаючи на запитання журналістів. Суддя має відповідати на законні очікування громадян чітко вмотивованими рішеннями. Однак, коли судді або їхні рішення піддаються несправедливій критиці, асоціації суддів, рада юстиції та/або голова суду мають інституційний обов'язок роз'яснити факти, щоб зберегти імідж авторитетної та незалежної судової системи також у публічних дебатах» [3]. Таким чином, в аспекті захисту суддів від необґрунтованих нападів та неправдивої інформації КРЕС покладає додаткові зобов'язання на суддівські асоціації та керівництво судової системи. Недарма серед конституційних повноважень Вищої ради правосуддя – вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [32].

Аналіз судової практики свідчить, що суди дуже рідко стають на захист суддів в справах про захист честі, гідності та ділової репутації. Це зумовлено низкою чинників, серед яких – складність процесу доказування фактів, що підлягають спростуванню, а також презумпція належності судді до публічної особи, ступінь критики якої є набагато ширшою, аніж межі критики пересічного громадянина. І це є загальним європейським підходом, який підтверджений практикою Європейського Суду з прав людини. На думку В.С. Кучерявенко, «наразі складність захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в досудовому порядку обумовлена недосконалістю та відсутністю узгоджених положень нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності ЗМІ» [18, с. 201].

Оцінюючи законність дисциплінарного стягнення судді через вислови судді в соціальних мережах, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 17 січня 2019 р. по справі № 11-1010cap18 зауважила: «Встановлення того, чи мало місце порушення суддею етичних правил та чи завдало воно шкоди авторитету судді або авторитету правосуддя через публікації в соціальних мережах чи з використанням інших засобів спілкування в мережі інтернет, є оціночним і має враховувати конкретні обставини ситуації та суспільний контекст. ... Велика Палата Верховного Суду погоджується з доводами ВРП, що порівняння колективу суддів з покірними вівцями в сукупності із вислов-

люваннями «бездумно голосуючи» та вжитим у лапках словом «колеги» мають образливий характер і становлять порушення правил суддівської етики». Незважаючи на таку оцінку, Верховний Суд визнав застосування до судді Вищою радою правосуддя такого виду дисциплінарного стягнення, як сувора догана з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця, непропорційним.

Підзвітність судової влади суспільству в контексті забезпечення принципу верховенства права. У Висновку КРЄС № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» підкреслено, що «в контексті судової влади поняття «підзвітний» слід розуміти як зобов'язання звітувати, а саме: обґрунтовувати підстави та пояснювати рішення й поведінку, що стосуються справ, які мають розглядати судді. «Підзвітність» не означає, що судова влада відповідальна перед іншою гілкою державної влади чи підпорядкована їй, бо це не відповідає б її конституційній ролі незалежного народного органу, функція якого полягає в неупередженому вирішенні спорів відповідно до закону (п. 20) [6].

Як відзначає Черповицька І.Ю., «основними формами підзвітності судової влади згідно з європейськими стандартами судочинства є: а) відповідальність суддів за свої рішення в ході апеляційного розгляду справи; б) прозорість діяльності суддів; в) «роз'яснювальна підзвітність», тобто підзвітність перед іншими гілками влади та суспільством у цілому; г) дисциплінарна та кримінальна відповідальність судді» [43, с. 32].

Особливо актуальним напрямком взаємодії суду і суспільства в контексті підзвітності влади є діяльність Громадської ради доброчесності, яка здійснює важливі функції під час кваліфікаційного оцінювання та добору суддів, а також досліджує та оприлюднює інформацію про представників суддівського корпусу, яка є або потенційно може стати підставою для притягнення судді до дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Інституція, яка вперше з'явилась в Україні під час судової реформи 2016 р., за декілька років свого існування довела свою соціальну та функціональну значущість.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» основні повноваження ГРД – це надання Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) та надання, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності (пп. 2, 3 ч. 6 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Доволі цікавою є правова природа Громадської ради доброчесності, яку не можна чітко віднести ані до громадських організацій, із представників яких вона повною мірою складається, ані до органів суддівського самоврядування, діяльності яких вона сприяє, виконуючи при цьому державно важливу функцію. Так, під час першого добору до Верховного Суду 2016-2017 років Громадська рада доброчесності опрацювала 381 кандидата на посаду судді, ухвалила 134 висновки про невідповідність кандидатів критеріям професійної етики і доброчесності, з яких 51 учасник припинив участь у конкурсі, а 29 учасників були призначені суддями Верховного Суду після подолання негативних висновків ГРД на пленарному засіданні ВККС України [11]. За наслідками другого добору, ВККС врахувала формально більший відсоток висновків ГРД, ніж під час конкурсу 2017 року – 25% проти 21%. Однак значна частина були відхилені, і перемогу в конкурсі здобули 43 кандидати з висновками про невідповідність критеріям професійної етики й доброчесності [12].

Згідно висновків дослідження К. Грищенко, «з 27 країн-членів Європейського Союзу щонайменше у 20-ти країнах

до участі у суддівському врядуванні залучені представники не з числа суддів (насамперед це адвокати або інші юристи зі значним стажем роботи або представники академічного середовища). Це такі країни: Бельгія, Болгарія, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Франція, Хорватія та Швеція. В ЄС є також країни, де до участі в суддівському врядуванні залучають представників громадянського суспільства, які не є юристами. До таких країн належать, зокрема, Бельгія, Данія, Ірландія, Литва, Нідерланди, Польща, Швеція, Велика Британія, Молдова, Норвегія» [10].

Відповідно до європейських стандартів незалежності суддів, громадськість, яка бере участь в доборі суддів, має консультативну функцію, на відміну від органів суддівського самоврядування, які мають складатися із переважної більшості суддів або суддів у відставці (пп. 2.1–2.3 Європейської хартії про статус суддів, 1998) [14].

Відповідно до п. 61 Висновку КРЄС № 10 (2007) «Щодо судової ради на службі суспільства» «залучення осіб з-поза судової системи (юристів, науковців, представників громадянського суспільства, інших державних органів) до процесу розробки етичних принципів є обґрунтованим задля уникнення сприйняття наявності корпоративних інтересів та протекціонізму, хоча при цьому судді не повинні позбавлятися права самостійно визначати правила своєї професійної етики» [4]. В п. 38 Висновку № 17 (2014) «Щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади» 24 жовтня 2014 р. Консультативної ради європейських суддів, зазначено, що «в процесі оцінювання можуть брати участь інші фахівці, які здатні зробити корисний внесок до цього процесу. Проте дуже важливо, щоб такі оцінювачі мали достатні знання і досвід щодо судової системи, щоб бути здатними належним чином оцінити роботу суддів; їхня роль має бути виключно консультативною, а не вирішальною» [5].

Всебічний аналіз діяльності Громадської ради доброчесності відповідно до чинного законодавства засвідчує, що роль цієї інституції не є вирішальною, а консультативною, що ніяким чином не применшує її значущість. Відповідно до п. 1 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами. Попередній досвід функціонування ГРД засвідчує, що існує необхідність внесення змін до законодавства, спрямованих на збільшення кворуму ВККС України в разі подолання негативного висновку ГРД щодо кандидата на посаду судді принаймні до тринадцяти її членів. Також варто на нормативному рівні чітко закріпити обов'язковість участі представника ГРД в засіданнях ВККС України, під час яких вирішується доля кандидата на посаду судді або судді, який проходить кваліфікаційне оцінювання.

Зважаючи на викладене, пропонуємо визначити правовий статус Громадської ради доброчесності як публічну інституцію, що складається із представників громадянського суспільства, які сприяють функціонуванню вищих органів суддівського врядування (Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та Вищій ради правосуддя) шляхом виробленні стандартів професійної правничої доброчесності та участі в доборі та кваліфікаційному оцінюванні суддів.

Доволі важливим напрямком співпраці Громадської ради доброчесності та органів суддівського самоврядування є розроблення й затвердження стандартів етики і доброчесності. Категорія «доброчесність» була доволі вдало роз'яснена в постанові Великої Палати Верховного Суду

від 10 листопада 2022 року по справі № 9901/355/21: «За визначенням терміна, який подано у Сучасному словнику з етики, доброчесністю є позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципах добра і справедливості. ... Авторитет та довіра до судової влади формуються залежно від персонального складу судів, від осіб, які обіймають посади суддів та формують суддівський корпус. Саме тому важливо, щоб кандидат на посаду судді, як і суддя, не допускав будь-якої неналежної (недоброчесної, неетичної) поведінки як у професійній діяльності, так і в особистому житті, яка може поставити під сумнів відповідність кандидата критерію доброчесності, що негативно вплине на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з таким призначенням». В цілому, попри відсутність чіткого нормативного визначення, категорія «доброчесність» має тлумачитися в широкому аспекті, включаючи як дотримання правником (суддею) вимог професійної правничої (суддівської) етики, так і невчинення ним дисциплінарних та корупційних правопорушень, а також дотримання правил податкового та інших видів професійного звітництва.

Відповідно до п. 1-2 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кваліфікаційне оцінювання проводиться ВККС України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями.

Критеріями кваліфікаційного оцінювання є: (1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); (2) професійна етика; (3) доброчесність [34].

На підставі цих критеріїв ВККС України розробила і затвердила Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення від 03.11.2016 №143/зп-16 [25], на підставі якого проводилося кваліфікаційне оцінювання суддів. Варто зауважити, що цей документ був доволі розлогим, детальним та охоплював різні ситуації стосовно діяльності суддів. Кожен із передбачених п. 2 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» критеріїв включав кілька підкритеріїв, які охоплювали найрізноманітніші аспекти. Процедура проходження суддями оцінювання також була досить ретельно прописана.

Примітно, що стандарти професійної етики та доброчесності, відповідно до яких Громадська рада доброчесності здійснювала оцінювання кандидатів на посади суддів та суддів, схвалені самою Радою та дещо різняться за змістом від аналогічних критеріїв, затверджених ВККС України. Детально вони викладені в Індикаторах визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, затверджених рішенням Громадської ради доброчесності від 11.01.2019 р. [15]. До цих критеріїв належать незалежність, неупередженість (безсторонність), чесність і невідкупність, дотримання етичних норм, рівність. Цікаво, що відповідно до пункту 3 Принципів застосування критеріїв доброчесності та професійної етики та відповідних індикаторів, якщо було встановлено обґрунтований сумнів і особа чи інші джерела не спростували його, цього може бути достатньо для того, щоб Громадська рада доброчесності затвердила висновок або залишила його в силі. Такий стандарт доказування у справах про недоброчесних суддів цілком відповідає європейським принципам, що застосовуються під час протидії суддівській корупції, а також тим правам і обов'язкам, якими наділена Громадська рада доброчесності.

Так, відповідно до п. 7 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для здійснення повноважень, зазначених у цій статті, членам Громадської ради

доброчесності надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів. При цьому ця Рада не має повного доступу до суддівських дос'є, як і не уповноважена спрямовувати запити до органів державної влади та місцевого самоврядування, відповіді на які були б обов'язковими (на відміну від членів ВККС України або Вищої ради правосуддя). Безумовно, такий підхід законодавця обмежує функціонал Громадської ради доброчесності й може бути змінений у майбутньому, під час проведення конкурсів до судів апеляційної інстанції та завершення процедур кваліфікаційного оцінювання.

Варто також звернути увагу і на правову позицію Європейського суду з прав людини, викладену в одному з його останніх рішень, щодо обов'язку доказування за умови існування сумнівів у доброчесності судді, який, попри універсально визнаний принцип презумпції невинуватості, покладений на суддю, а не на органи суддівського самоврядування або органи правопорядку. У п. 362 рішення Європейського Суду з прав людини «Джоджай проти Албанії» від 9 лютого 2021 р. зазначено: «... Хоча набуття або створення майна можна розглядати як аспект приватного життя, до дисциплінарної відповідальності можуть призвести не кількість або розмір статків чи спосіб життя особи, а її нездатність обґрунтувати законність джерела, використаного для придбання або створення майна, а також для забезпечення суспільної довіри до її доброчесності. У будь-якому випадку Суд вважає, що аудит активів не торкається інтимного аспекту приватної поведінки, яка розглядається як порушення етичних норм (порівняно зі справою «Озпинар проти Туреччини» (*Ozpinar v. Turkey*), № 20999/04, 19 жовтня 2010 р.)» [13]. Відкидаючи можливість застосування до заявниці, яку звільнили з посади судді за статки, які явно перевищували її доходи протягом останніх років, підпункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод в його кримінально-процесуальному аспекті, Європейський Суд зазначив: «Що стосується другого критерію – самої природи правопорушення – Суд зазначає, що застосовні законодавчі положення були спрямовані виключно на конкретну категорію, а саме суддів, прокурорів і юридичних консультантів, а не на громадськість загалом. Ці положення було розроблено для захисту професійної поведінки, честі та репутації, а також для підтримки довіри суспільства до судової системи. Вони мали виключно дисциплінарний характер і не містили елементів кримінального характеру. Те, що заявницю може бути притягнуто до кримінальної відповідальності у майбутньому через розкриття неправдивої інформації про статки, не є достатнім для початку процедури перевірки в кримінальній сфері. У зв'язку з цим той факт, що дія, яка може призвести до дисциплінарного покарання, також є кримінальним злочином, не є достатнім для того, щоб вважати особу, відповідальною за дисциплінарним законодавством, «обвинувачуваною» в злочині (див. справи «Мюллер-Гартбург проти Австрії» (*Müller-Hartburg v. Austria*), № 47195/06, п. 44, 19 лютого 2013 року; «Б'яголі проти Сан-Марино» (*Biagoli v. San Marino*) (рішення), № 64735/14, п. 56, 13 вересня 2016 року) (п. 244)» [13]. Таким чином, цитуване рішення Європейського суду з прав людини фактично змінило стандарт доказування у дисциплінарних справах щодо суддів, щодо яких суспільство має сумніви у правомірності набуття ними їх статків протягом періоду виконання повноважень судді. Відповідно до концепції цього рішення європейської Феміди органам дисциплінарної влади у співпраці з відповідними органами правопорядку надано легітимну можливість здійснювати повну перевірку моніторинг способу життя суддів, законності джерел походжень їх майна (включаючи майно найближчих родичів), а також ініціювати не лише процедуру звільнення суддів, які не спроможні обґрунтовано пояснити джерела отримання власного майна, а й притягнення таких

суддів до інших видів юридичної відповідальності. Отже, концепція безумовного професійного і функціонального імунітету суддів, поширена в європейській доктрині, обмежується обов'язком судді дотримуватися вимог антикорупційного законодавства та стандартів суддівської доброчесності.

На нашу думку, заходами посилення дієвості функціонування Громадської ради доброчесності має стати вироблення єдиних підходів до критеріїв оцінювання суддів та кандидатів на посади суддів під час їх кваліфікаційного оцінювання, які були би узгоджені між цією Радою та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, діяльною якої Рада сприяє. Також обом інституціям варто вжити зусилля, спрямовані на налагодження міжвідомчої співпраці, форми якою мають бути визначені на локальному нормативному рівні (у відповідному меморандумі про співпрацю, в Регламентах Ради та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України). Персональні зусилля членів Громадської ради доброчесності та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, спрямовані на встановлення конструктивних відносин співпраці також сприятимуть підвищенню ефективності добору та кваліфікаційному оцінюванню суддів, відсіву з судової системи недоброчесних осіб та осіб, схильних до недоброчесності.

Важливі інструменти забезпечення підзвітності судової влади суспільству в контексті забезпечення принципу верховенства права закладені в антикорупційному законодавстві. Зокрема, йдеться про Закони України «Про судючий і статус суддів» від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII [34] і «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., № 1700-VII [33]. Судді є суб'єктами антикорупційного моніторингу, щорічно вони подають майнові декларації, які можуть бути предметом повної перевірки антикорупційних органів; судді зобов'язані дотримуватися правил щодо уникнення конфлікту інтересів, порушення яких може бути підставою для дисциплінарної відповідальності; щорічно судді подають декларацію родинних зв'язків судді та декларацію доброчесності; моніторинг способу життя судді може бути проведений на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя антикорупційними органами; встановлена дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність суддів за порушення вимог антикорупційного законодавства. Однак, на жаль, такі безпрецедентні вимоги не зупиняють окремих осіб від вчинення корупційних правопорушень, що наочно продемонстрував ганебний випадок із экс-головою Верховного Суду В. Князевим, спійманим НАБУ у травні 2023 р. на отриманні величезного валютного хабаря. Такі випадки дискредитують не лише всю судову систему України, а й саму Україну на міжнародній арені, підриваючи авторитет правосуддя в суспільстві.

Шляхами запобігання зазначених випадків, на наше переконання, має бути посилення громадського і антикорупційного контролю за органами судової влади. Перевірки суддів повинні відбуватися не лише під час їх добору, а й протягом професійної кар'єри – за умов наявності відповідної обґрунтованої підозри. Очевидно, що в цьому напрямку зусиль органів суддівського самоврядування – Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя – недостатньо, потрібні спільні заходи органів суддівського самоврядування й органів правопорядку. Саме на це спрямовані пропозиції, викладені в Указі Президента України від 30 червня 2023 р. у № 359/2023 «Про введення в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» [31]. Зокрема, ці пропозиції передбачають посилення санкцій за злочини корупційної спрямованості, перевірки суддів на поліграфі «детекторі брехні), а також моніторинг роботи суду стосовно всіх суддів відповідного суду, у якому здійснює пра-

восуддя суддя, якому повідомлено про підозру у вчиненні корупційного кримінального правопорушення. Під час моніторингу роботи суду Вища рада правосуддя матиме право збирати інформацію про суддів цього суду, ініціювати повну перевірку декларацій суддів, а також відбирати пояснення у суддів. Прикмітно, що результати поліграфу не стануть підставою для притягнення судді до відповідальності, а також підставою для відмови у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду [31]. Підкреслимо, що заходи в рамках моніторингу роботи суду стосовно суддів, які не отримали підозри в корупційних правопорушеннях, повинні відповідати принципам пропорційності, незалежності суддів та презумпції невинуватості та не можуть бути надмірними.

Громадський контроль за судовою системою є також важливим напрямком забезпечення доброчесності суддівського корпусу, адже суспільний розголос ганебних вчинків суддів часто має наслідком притягнення їх до відповідальності аж до звільнення з посади судді. Саме в цьому полягає цінність функціонування Громадської ради доброчесності при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та зусилля її окремих активістів, які фактично виступають викривачами корупційних та інших правопорушень суддів, у тому числі ухвалення явно несправедливих та необґрунтованих рішень судів. В найближчому майбутньому ця діяльність має бути продовжена та посилена законодавчими змінами, спрямованими на зміцнення правового статусу Громадської ради доброчесності.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що відкритість діяльності органів судової влади є важливою гарантією забезпечення принципу верховенства права поряд із громадським контролем за судом. Прозорість та справедливість судочинства є невід'ємним складником сталого функціонування демократії та запорукою довіри інвесторів до вкладання коштів в економіку країни. Випадки ухвалення явно несправедливих судових рішень, корупційні скандали, прецеденти вогіння суддями авто в стані алкогольного сп'яніння та інші факти недоброчесної поведінки суддів, що отримують суспільний резонанс, підривають довіру до судової гілки влади в суспільстві, а також негативно впливають на імідж країни на світовій арені. Внутрішня нестабільність судової системи також підриває національну безпеку країни, створює додаткові вразливі аспекти для руйнівного втручання зовнішнього ворога.

Довіра громадян до судової гілки влади є одним із важливих складників побудови фундаменту для її інституційної незалежності. Це цінність, яка не з'являється раптово після чергового етапу судової реформи або чергового ухвалення закону, який встановлює додаткові вимоги і обмеження для суддів. Довіра громадян до суду як елемент легітимності держави вибудовується роками і десятиріччями кропіткої роботи окремих представників Феміди, керівництва судової системи, а також вищих органів суддівського самоврядування. Довіра громадян до суду ґрунтується на впевненості в справедливості й обґрунтованості окремих судових рішень, на оперативності й доступності правосуддя, на повазі до суддів, які є свідомими і доброчесними громадянами своєї країни.

До способів забезпечення довіри громадян до судової гілки влади й утвердження високого авторитету правосуддя можна віднести як інструменти внутрішнього інституційного контролю за діяльністю судів з боку органів суддівського врядування та органів правопорядку (антикорупційний моніторинг способу життя суддів, заповнення й оприлюднення суддями майнових декларацій, дотримання правил запобігання конфлікту інтересів та його вирішення, кваліфікаційне оцінювання суддів), так і механізми громадського контролю за роботою судової системи (діяльність громадських організацій, які здійснюють моніторинг роботи судів, роботи Громад-

ської ради доброчесності під час добору та оцінювання суддів, публічне обговорення результатів роботи судів). Обидва різновиди контролю за діяльністю судів мають існувати в єдності та взаємодії, адже інакше їх ефективність не буде високою.

Громадський контроль за функціонуванням судової гілки влади є одним із основних механізмів забезпечення підзвітності суду суспільству. В Україні як в країні з демократією, що розвивається, увага громадськості до діяльності судів є набагато більшою, аніж в розвинених Європейських державах зі сталими традиціями демократії. Деякі форми громадського контролю, зокрема, діяльність Громадської ради доброчесності при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, є унікальною для Європи, що зумовлено національними особливостями розвитку нашої країни. Значущість залучення інститутів громадянського суспільства в процедури добору й оцінювання суддів, в процес моніторингу відправлення правосуддя та застосування антикорупційних стандартів в судовій системі полягає у тому, що зусилля окремих громадських активістів, діяльність громадських організацій допомагає виявити випадки порушень і зловживань з боку суддів,

винесення ними явно несправедливих та необґрунтованих рішень, прояви порушення суддями Кодексу суддівської етики та іншого галузевого законодавства. І хоча самі громадські організації та їх представники не наділені законом повноваженнями із притягнення суддів до юридичної відповідальності, але публічне висвітлення відповідних кейсів та спрямування запитів від громадських організацій до органів суддівського самоврядування та органів правопорядку сприяє ініціації відповідних процедур й очищенню суддівського корпусу від його недоброчесних представників. Роль громадських організацій у сфері правосуддя в сучасних українських реаліях полягає в сприянні роботі Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Вищій раді правосуддя з формування висококваліфікованого та доброчесного корпусу суддів та викорінення випадків посадових зловживань.

Відкритість судової гілки влади забезпечується такими засобами, як проведення відкритих публічних слухань справи, допуску журналістів до залів судових засідань, встановлення інструментів комунікації судів із ЗМІ, всебічним висвітленням результатів діяльності судів на офіційному веб-порталі судової влади, публікацією рішень судів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брумареску проти Румунії: Рішення Європейського Суду з прав людини від 28.10.1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=103>.
2. Верба І.О. Відкритість судової влади як гарантія права на доступ до правосуддя: теоретико-правові засади. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 58.
3. Висновок Консультативної ради європейських суддів від 2 грудня 2022 р. № 25 (2022) «Щодо свободи самовираження суддів». URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/256839-svoboda-slova-sudey-konsultativnyy-sovet-evropeyskikh-sudey-prynal-novyy-vyvod-porovodu-uchastiya-sudey-v-sotssetyakh-smi-i-politicheskikh-debatakh-perevod>
4. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 10 від 24 жовтня 2014 р. «Щодо судової ради на службі суспільства». URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://court.gov.ua/userfiles/visn_10_2007.pdf
5. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 17 від 24 жовтня 2014 р. «Щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU14158>.
6. Висновок Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня 2015 р. № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії». URL: <https://cutt.ly/nwuCr4Z3>.
7. Геронтьєва О. Ексклюзивне інтерв'ю Голови Вищої ради правосуддя Григорія Усика інформаційному агентству «Інтерфакс-Україна». 16.02.2023 р. *Інтерфакс-Україна. Інформаційне агентство*. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/891705.html>
8. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81-92.
9. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. 2012. Харків, Право. 448 с.
10. Грищенко К. Залучення громадськості до органів суддівського врядування. 2020. *Фундація Де-Юре. Офіційний веб-сайт*. URL: <https://dejure.foundation/library/zaluchennia-hromadskosti-do-organiv-suddivskoho-vriyuvannia>
11. Громадська рада доброчесності: перший досвід участі громадськості в доборі та оцінюванні суддів 2016-2018 років. *Офіційний веб-сайт ГРД*. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/zvit_2016_2018_ua.pdf.
12. Громадська рада доброчесності: річний звіт за 2019 р. *Офіційний веб-сайт ГРД*. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/zvit_2019.pdf
13. Джоджай проти Албанії: рішення Європейського суду з прав людини від 9 лютого 2021 р. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/dzhodzhay-against-albania/1680a23034>
14. Європейська хартія про статус суддів, 1998. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>
15. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, затв. рішенням ГРД від 11.01.2019 р. *Офіційний веб-сайт ГРД*. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf>
16. Кодекс суддівської етики: затв. XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. Офіційний веб-портал судової влади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
17. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Кучерявенко В.С. Цивільно-правовий захист права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Одеса, 2022. 236 с. С. 201. <https://cutt.ly/lwuCtQWZ>
19. Логунова М. М., Лашкіна М. Г., Гвоздик П. О., Алексєєв А. Г. Комунікації судової влади: науково-практичний посібник. Національна школа суддів України. Київ: «Адеф-Україна», 2012. 268 с.
20. Морріс проти Франції: рішення Європейського Суду з прав людини від 23 квітня 2015 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/12/09/moris-proty-frantsiy/>
21. Ніколенко Л.М. Транспарентність судової гілки влади в умовах реформування. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 24-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2019_2_5
22. Овсяннікова О.О. Комунікаційна стратегія судової влади: поняття, цілі, основні напрямки реалізації. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 1(1). 2015. С. 23-30.
23. Овсяннікова О.О. Належна (справедлива) судова процедура як гарантія довіри громадськості до судової гілки влади. *Право України*. № 7, 2015. С. 128-135.
24. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-dosotsialnykh-institutiv-lyutyi-berezen-2023r>.

25. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення від 03.11.2016 №143/ зп-16. URL: <https://cutt.ly/fwuCymXs>
26. Правова позиція Європейського суду з прав людини згідно з Рішенням від 03 листопада 2022 року у справі «CASE OF MAMALADZE v. GEORGIA» за заявою № 9487/19 «Щодо порушення презумпції невинуватості». URL: <https://zakononline.com.ua/echr-practice/show/9928?from=C2%ABCASE%20OF%20MAMALADZE%20v.%20GEORGIA>
27. Прес-служба Сьомого апеляційного адміністративного суду. Ефективна комунікація та її вплив на довіру до суду. *Офіційний веб-портал судової влади*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/efektivna-komunikaciya-ta-yiyi-vpliv-na-doviru-do-sudu.html>
28. Прес-служби судів: погляд зсередини. Результати всеукраїнського опитування співробітників та співробітниць комунікаційних команд судів України / Автор: Назарій Боярський, редакція: Валерія Рибак. Київ, 2019. 40 с. С. 18-20.
29. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : монографія. Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : [б. в.], 2012. 317 с.
30. Прилуцький С.В. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 236-243.
31. Про введення в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя»: Указ Президента України від 30 червня 2023 р. у № 359/2023. URL: <https://court.investigator.org.ua/uk/2023/07/zelenskyj-pidprysav-ukaz-pro-podolannya-koruptsiyi-u-sudah/>
32. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р., № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>
33. Про запобігання корупції: Закон України від 14 грудня 2014 р., № 1700-VII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
34. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
35. Проект Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади: затв. рішенням Ради суддів України від 4 травня 2023 р. № 18. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf>
36. Рівень довіри до судів зріс, але недовіру судам висловлюють 59% опитаних, - Центр Разумкова оприлюднив показники. Судово-юридична газета. 15 березня 2023 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/264685-uroven-doveriya-k-sudam-vygos-no-nedoverie-sudam-vyrazhayut-59-oproshennykh-tsentri-razumkova-obnarodoval-pokazateli>
37. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>
38. Смалюк Р. Доступність, діджиталізація, довіра: 3Д українського правосуддя на шляху до ЄС. *Реанімаційний пакет реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/dostupnist-didzhytalizatsiia-dovira-3d-ukrainskoho-pravosuddia-na-shliakhu-do-yes/>
39. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя vs свобода вираження поглядів (практика європейського суду з прав людини). Актуальні проблеми правознавства. *Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права*. Випуск 3 (15). 2018 р. С. 45–52.
40. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: затв. Указом Президента України від 11 червня 2021 р., № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>
41. Хотинська-Нор О.З. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 284–289. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://pqp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/50.pdf>
42. Хотинська-Нор О.З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 176–182.
43. Черновицька І.Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 25–32. С. 32. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/6.pdf>